

Martin Nekola

Kramářovy opuštěné děti. Československá strana národně demokratická v exilu

Národní demokraté tvořili nedílnou součást politického života první republiky. Po druhé světové válce nebyla jejich činnost znovu povolena. Představitelé někdejší strany se ostře vymezovali proti Košickému vládnímu programu a houfně odcházeli do exilu, kde se pokoušeli pokračovat ve slavné tradici a vybudovat zcela nový subjekt pod původním názvem. Kolotoč sporů, neúspěchů a marného hledání všemi respektované vůdčí osobnosti mezi národními demokraty jako by zrcadlil táhlu krizi všech českých exilových organizací. Autor se pokusil na základě výzkumu v amerických archivech zmapovat nejdůležitější momenty krátkého života této strany v zahraničí.

Nesnáze exilového stranictví

Českoslovenští exulanti zakládali během studené války na Západě pestrou škálu spolků a organizací sportovního, kulturního, vzdělávacího a samozřejmě politického charakteru. Při formování protikomunistického zahraničního odboje se rozšířilo přesvědčení, že má být organizován primárně na bázi politických stran, nikoliv individualit. To s sebou neslo celou řadu překážek a potíží. Neexistence kontaktu s voličskou základnou a nedostatečná komunikace funkcionářů měnily strany v prázdné skořápky, které se vznášely ve vzduchoprázdnu, pozadu za nejnovějším vývojem. Jsou namíste i pochybnosti, zda si vůbec zaslouží toto označení, když postrádaly základní atribut politické strany, tedy snahu o získání politické moci ve volbách. V případě Čechů a Slováků nedošlo ani k ustavení nových stran,¹ které by třeba mohly lépe reflektovat specifické „skleníkové“ podmínky exilu. Činnost obnovily pouze ty, které existovaly již v minulosti a jež po válce stihl různý osud: zákaz již v roce 1945 (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, tj. agráři, Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská, Československá strana národně demokratická), splynutí s KSČ (Československá strana sociálně demokratická) či degradace na její neškodné přívěšky v rámci Národní fronty po únoru 1948 (Československá strana národně socialistická a Československá strana lidová).

1 Výjimkou byla různá kuriózní uskupení předúnorového exilu let 1945–1948, která rychle vznikala a zase mizela, například tzv. Novočeská strana středostavovská, založená 6. července 1946 v Mnichově, s pobočkami v Salcburku a Bayreuthu. Vydávala tiskoviny *Hlas lidu* a *Nové Československo*. Spolupracovala s jugoslávským monarchistickým exilem a především s Českým národním výborem Lva Prchalý. Viz ABS, f. Ústředna Státní bezpečnosti 1945–1948 (305), sign. 305-375-1, Hlášení MNO-Hlavní štáb, 5. oddělení o činnosti emigrace ze 7. ledna 1947.

Charakteristiky a srovnání těchto stran by si bezpochyby zasloužily samostatnou studii.² Organizačně se utvářely postupně mezi lety 1948 a 1952, nejprve měly formu stranických skupin uvnitř uprchlických táborů, kde začaly vycházet i první cyklostylované časopisy, oběžníky a propagační materiály. Obecně trpěly nedostatkem financí a organizačně schopných pracovníků, názorovou roztržičností a interními rozbroji, zpochybnováním autority předsedů a dalšími těžkostmi, jež je brzdily v efektivní práci. Mnozí straníci navíc nebyli schopni oprostit se od idealizované minulosti a chápat svížené mezinárodní dění. Byli spíše vnímáni jako ochránci určitých tradic, jako symboly dřívějších pořádků svržených komunisty, ale už méně jako progresivní vůdci. Mezilidské vztahy, tolerance a kompromisy se ukázaly daleko důležitějšími než programy a ideologie. Nevyřízené úcty z minulosti se snaže draly na povrch a mohly mít zhoubný vliv na celkovou atmosféru v exilové komunitě. Tzv. mladá generace, reprezentovaná nespokojenými zástupci napříč politickým spektrem, v září 1954 uveřejnila kritické prohlášení proti poměrům v Radě svobodného Československa (RSČ), která se stala typickým příkladem výše zmíněného. Činila si ambice stát se zastřešujícím orgánem československého demokratického exilu, avšak už komplikovaná vyjednávání předcházející jejímu založení 25. února 1949 ve Washingtonu D. C. věstila, že soužití vedoucích představitelů bude plně komplikací. Život Rady skutečně provázely nekončící krize, rozpady a slučování, změny stanov a handrkování se o funkce, než zcela ztratila na důvěryhodnosti v očích exilové veřejnosti.³ Mladí členové po pěti a půl letech přihlížení vážným problémům RSČ, které vyvěraly hlavně z osobních antipatií několika jednotlivců v předsednictvu, bez obalu napsali: *Cítíme, že nelze nadále mlčet k smutnému stavu, ve kterém se ocitlo naše politické vedení. Stojíme dnes u troskek toho, co mělo být naší politickou reprezentací. Boj proti komunismu byl nahražen hádkami o neexistující pozice. Ideová a programová příprava pro znovunabytí demokracie v naší vlasti byla zaměněna za oportunistus a neplodné spory. Od svého ustavení prošla Rada řadou krizí. Z osobních*

2 Pomineme-li univerzitní práce a příspěvky na konferencích, existuje pouze několik málo textů, které se dotýkají činnosti jednotlivých stran v exilu: (Agrárníci) DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana – její rozmach a zánik*. Atlantis, Brno 1998. Srov. SAMAL-HRABIK, Mary: Republikánská strana v exilu. In: ŠOUŠA, Jiří – MILER, Daniel E. – SAMAL-HRABIK, Mary: *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Karolinum, Praha 2001, s. 187–194. (Sociální demokraté) LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie: kapitoly z let exilu 1948–1989*. Československé dokumentační středisko – Doplněk, Praha – Brno 2001. Srov. HRUBÝ, Karel: *Léta mimo domov. K historii Československé sociální demokracie v exilu*. Eduard Grégr a syn, Praha 1996. O poznání kritičtější pohled přináší BROUČEK, Miloslav J.: *Pravda o československé sociálně demokratické straně a exilu: Osobní příspěvek*. Vlastním nákladem, New York 1986. Srov. HOLUB, Václav: *Vítězství i prohry. Život na pozadí 20. století: vzpomíná Václav Holub*. Vlastním nákladem, Praha 1997. (Národní socialisté) FIC, Victor M.: *Československá strana národně sociální v exilu. Nástin vývoje její organizační struktury a strategie boje za demokracii ve vlasti: 23. únor 1948 – 16. březen 1990*. ÚSD AV ČR – Prius, Praha – Brno 2002. Srov. NEKOLA, Martin: *Petr Zenkl. Politik a člověk*. Mladá fronta, Praha 2014. (Lidovci) CHOLÍNSKÝ, Jan: *Poutník Josef Kalvoda. Život a dílo historika a ideologa protikomunistického odboje v exilu*. Dílo, Kladno 2002. Srov. SUCHÁNEK, Drahomír: *Počátky exilové politiky Československé strany lidové. Adolf Procházka, Adolf Klimek a boj o Šrámkovo nástupnictví (1948–1953)*. *Soudobé dějiny*, 2007, roč. 14, č. 4, s. 651–681. (Živnostníci) FUSEK, Eduard Jan: *Doma a v exilu: fragmenty vzpomínek*. Akropolis, Praha 2009.

3 Blíže RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa 1949–1961*. Academia, Praha 2009. Srov. ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Politici bez moci. První léta exilové Rady svobodného Československa*. Tilia, Šenov u Ostravy 2000.

Martin Nekola

přátel se stali nepřátelé, z nepřátel přátelé. Často jenom podle toho se řídila mocenská politika. Snaha několika jednotlivců o opravdovou spolupráci neměla velkého úspěchu. [...] Myslíme, že většina našich exilových obtíží leží v hluboce zakořeněném komplexu minulosti. Minulé zásluby slouží takřka výhradně jako kritérium kvalifikace...⁴

Nepříznivé hodnocení vnitřní situace Rady svobodného Československa by se dalo lehce přenést i na exilové politické strany, jejichž činnost stejně fatálně ovlivňovalo až znemožňovalo soupeření znesvářených křídel, případně regionálních poboček. Dobrou výchozí pozici měli národní socialisté, kteří téměř bezvýhradně přijali autoritu předsedy z domova, bývalého pražského primátora Petra Zenkla. Předseda exilových agrárníků Josef Černý úspěšně odstavil nejvážnějšího protikandidáta na vůdčovství Ladislava Karla Feierabenda. U sociálních demokratů probíhalo zápolení o moc mezi předsedou Václavem Majerem a generálním tajemníkem Blažejem Vilímem. Ve stejném rozpoložení se nacházeli lidovci, konkrétně Adolf Procházka soupeřící s Adolfem Klimkem, a taktéž živnostníci, jmenovitě Eduard Fusek a Miroslav J. Švestka. Jak bude popsáno záhy, v národně demokratické straně byla situace ještě komplikovanější, neboť vedle sebe a nezářídka i proti sobě stály tři, možná až čtyři různé frakce.

Exilové strany v průběhu padesátých let ztrácely iluze, že by se mohly ještě někdy podílet na „velké politice“, opouštěly smělé plány, horko těžko zajišťovaly prostředky na pravidelné vydávání svých tiskových orgánů, komunikace s členskou základnou slábla. Byť na hlavičkových papírech pod jmény nadále figurovaly vzcně znějící funkce, pevné struktury stran byly pouhou iluzí. Nevratně nabývaly podoby zájmových kroužků či diskusních klubů několika věrných, roztroušených po světě. Předlouhé čtyři dekády odloučení od vlasti a tradičních vrstev stoupenců zákonitě musely mít devastující účinky na psychiku zúčastněných, na jejich ochotu a odhodlání věnovat se politické práci a naslouchat argumentům oponentů, zvláště když každý den sváděli vlastní zápasy o živobytí a zajištění rodin v neznámém prostředí západní Evropy, Spojených států amerických, Kanady či Austrálie, kam byli nuceni odejít před komunistickou totalitou.

Čtvrtstoletí vzestupů a pádů Kramářova hnutí

Podobně jako ostatní exilové strany, i národní demokraté chtěli navázat na plodné období první republiky. Ve stručnosti připomeňme, jak se Československá strana národně demokratická zapsala do politických dějin Československa. Zrodila se na sjezdu v březnu 1919, ovšem pod názvem Česká státoprávní demokracie rámcově existovala již od února 1918, kdy se sloučily skupiny mladočechů, staročechů, moravské strany lidově-pokrokové, státoprávně pokrokové strany a realistické strany. Do jejího čela byl zvolen první předseda vlády nové republiky, významná postava protirakouského odboje a matador české politické scény Karel Kramář.⁵ Sekundovali mu Alois Rašín,

4 *Manuscripts and Archives Division*, New York Public Library, Jan Papanek Papers, Prohlášení mladé generace na zastupitelstvu RSC konaném ve dnech 25.–26. září 1954 v New Yorku.

5 Blíže ke Kramářovu předsednictví v národní demokracii viz oddíl Karel Kramář národnědemokratický. In: BÍLEK, Jan – VELEK, Luboš (eds.): *Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo*. Ústav českých dějin FF UK et al., Praha 2009, s. 492–563.

Kramářovy opuštěné děti

první ministr financí a tvůrce měnové soustavy, národohospodář Karel Engliš, redaktor Antonín Hajn a František Sís, básník a prozaik Viktor Dyk, dramatik a průmyslník Ladislav Novák či starosta Olomouce Richard Fischer. Později ve straně zřetelně posílil svůj vliv vedoucí činovník Ústředního svazu československých průmyslníků František Xaver Hodáč a jeho pragmatické křídlo. Dávala o sobě vědět také mladá generace, reprezentovaná historikem Jaroslavem Werstadem, vůdcem studentského spolku Všehrd Janem Rennerem, teoretikem Vlastimilem Klímov a dalšími.

Národní demokraté se profilovali jako pravicová strana, opírající se o hospodářský liberalismus, soukromé vlastnictví a nacionalismus.⁶ Voličská základna se rekrutovala zejména z řad inteligence, podnikatelů, živnostníků a úřednictva, mezi její podporovatele patřil výkvět kulturního života jako Ignát Herrmann, Alois Jirásek, Josef Svatopluk Machar, Karel Václav Rais a mnozí další. Naopak dělníky, coby jednu z nejpočetnějších složek obyvatelstva, strana svým protisocialistickým zaměřením příliš neoslovovala.⁷

Hlavní slovo při určování orientace strany měl bezpochyby předseda Karel Kramář, který představoval nejvýznamnější opoziční osobnost vůči Hradu, tedy Tomáši G. Masarykovi a Edvardu Benešovi. Zahraniční politiku druhého jmenovaného vytrvale napadal, především za nedostatečně tvrdý přístup k Sovětskému svazu. Na diferenciaci názorů a polemiky s o deset let starším Masarykem byl Kramář zvyklý již z dob rakousko-uherské monarchie, kdy ještě spolu s národohospodářem Josefem Kaizlem tvořili realistickou skupinu mladočeských poslanců ve vídeňské Říšské radě. Ač se národní demokracie podílela na osmi prvorepublikových vládách, komplikovaný vztah jejího předsedy k prezidentovi v politickém zákulisí hrál jistou roli. Také ve stranických strukturách sílilo prohradní křídlo a dostávalo se do konfliktů s vedením.

Jako jediná z větších českých stran neměla v přímém vlastnictví ani jednu tiskovinu. Periodika nakloněná národním demokratům byla vydávána akciovými společnostmi, družstvy, místními organizacemi strany nebo názorově blízkými osobami. Lze zmínit deníky *Národní listy*, *Národ*, *Role*, *Český deník*, *Národní noviny*, týdeníky *Samostatnost*, *Demokrat*, *Občanské listy*, *Hlas Demokracie*, *Demokratický střed*, odborné tituly *Národní učitel*, *Mladý národ*, *Nová síla*, *Česká revue* a další.⁸ Některé z nich se dočkaly obnovení i později v exilu.

6 Ve snaze natrvalo odčinit historické křivdy a zajistit práva českého národa se národní demokracie postupně radikalizovala. Mnoho členů razilo tvrdý přístup k Němcům jako k poraženým nepřátelům. Proti „agresivnímu německému nacionalismu“ strana stavěla „obraně české vlastenectví“, jež ovšem leckdy sklouzlo do roviny šovinismu. Také ve sporu o Těšínsko vystupovala konfrontačně a na dohodu s Polskem o rozdělení tohoto území reagovala ostrou protihradní kampaní. Když roku 1927 národní demokraté po přestávce usedli ve vládě, tentokrát i spolu s německými stranami, část členstva protestovala a jejich hněv se obrátil i Kramářovým směrem.

7 SLÁDEK, Zdeněk: Národně demokratická strana 1918–1939. In: MAREK, Pavel a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Gloria, Rosice u Brna 2000, s. 199–200.

8 KOBOSIL, Rudolf: *Tisk Československé národní demokracie. Desetiletí národní demokracie*. Tiskový odbor Čsl. národní demokracie, Praha 1929, s. 62–63.

Martin Nekola

Strana se vytrvale pokoušela nalákat nové příznivce, rozšířila své zastoupení v obchodních komorách, založila vlastní dělnickou odborovou centrálu (Národní sdružení odborových organizací), avšak zisk 6,3 % hlasů, devatenácti poslaneckých a deseti senátních křesel ve volbách v dubnu 1920 představoval vůbec nejlepší výsledek, na který už nikdy poté nedosáhla. Ještě počátkem 20. let se mohla jevit jako jednotná, ale protože zaštiťovala více politických směrů a názorových proudů, bylo otázkou času, kdy se začnou projevovat konflikty mezi jejími výraznými osobnostmi.⁹ Ve vládách si několikrát po sobě strana udržela ministerstva financí a průmyslu, obchodu a živností, ale v mnoha ohledech přešlapovala na místě. Jako by se nedokázala adekvátně uplatnit vzhledem ke svým ambicím a lidskému potenciálu. Vždy patřila k obráncům demokracie, ale nezdráhala se upozorňovat na její slabiny a stinné stránky. Stavěla se do pozice vždy objektivní, spravedlivé a zároveň osamocené a neprávem přehlížené. Ve vyšších volebních ziscích jí bránila i sociální skladba národa a samozřejmě hospodářská krize, na jejíž zmírnění nenabízela přesvědčivé recepty. Při ohrožení republiky zvenčí mohla třímát jistý mobilizační potenciál, avšak v mírových dobách zřejmě ani neměla jako celonárodní pravicová ideová strana šanci dosáhnout na velkou podporu. Někteří tvrdili, že nemohla plně rozvinout svůj politický program kvůli animozitě Masaryka a Kramáře a kvůli údajné demagogii, hlásané hradním táborem, že je stranou asociální a zpátečnickou.¹⁰

V polovině 30. let se národní demokracie ocitla na rozcestí. Několik názorových proudů se přetahovalo o vliv. Stárnoucí Karel Kramář už sloužil spíše jako čestný předseda a mentor, k němuž si ostatní chodili pro rady a jehož žádali o podporu při rozepřích s oponenty. V únoru 1934 národní demokraté vystoupili z vládní koalice, neboť nesouhlasili s plánovanou devalvací koruny. V opozici měli prostor zapojit se do slibného projektu velké nacionalistické strany Národní sjednocení. Pod heslem *Nic než národ!* se ustavila 27. října 1934, splynutím národní demokracie, Národní ligy Jiřího Stříbrného a Národní fronty profesora Františka Mareše. K poměrně riskantní fúzi „intelektuálsko-vlastenečtí“ národní demokraté přistoupili v sebevědomém očekávání vzepjetí nacionálních nálad a triumfu v blížících se parlamentních volbách 19. května 1935. Jenže Národní sjednocení získalo jen nevalných 5,6 % hlasů, sedmáct poslanců a devět senatorů. Současně tím národní demokracii infiltrovaly ideje krajně pravicové Národní ligy, včetně stavovského uspořádání státu, antisemitismu a jiné inspirace z fašistické Itálie. Nemocný Kramář projekt Národního sjednocení nepodporoval, ale nechal se zvolit předsedou. Skupina Jiřího Stříbrného již dříve zahájila ofenzivu s úmyslem převzít v Národním sjednocení vedoucí úlohu, což vyvolalo bouři nevole a odchod části členů. „Stříbrňáci“ nakonec byli vytlačeni a na valném sjezdu v červnu 1937, tři týdny po Kramářově smrti, byl přijat nový program. Stranu

9 ČECHUROVÁ, Jana: Československá strana národně demokratická v letech 1918–1923. *Časopis Národního muzea v Praze*, 1993, řada historická roč. 162, č. 3–4, s. 99–119, konkrétně na s. 99–103.

10 TOMEŠ, Josef: Nacionalismus a demokracie. Úskalí české nacionální strany v meziválečném Československu. In: BROKLOVÁ, Eva – TOMEŠ, Josef – PEHR, Michal (eds.): *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2008, s. 186–187.

Kramářovy opuštěné děti

semklo ohrožení republiky nacistickým Německem a sudetoněmeckými separatisty. Národní sjednocení vyzývalo k jednotě a obraně vlasti. V rámci možností normalizovalo vztahy s Hradem. V březnu 1938 vstoupil jeho zástupce do vlády, konkrétně národní demokrat František Ježek na post ministra bez portfeje. V překotných zářijových dnech za stranu promlouval starší syn Aloise Rašina, právník Ladislav Rašín,¹¹ jenž se ujal vedení mezistranického Výboru na obranu republiky. Po redukci stranického systému pomnichovské republiky na podivnou formu bipartismu se většina národních demokratů přidala ke Straně národní jednoty.

Šest let německé okupace strávili bývalí národnědemokratičtí politici buď odbojovou činností s Gestapem v patách, nebo totální pasivitou a očekáváním lepších časů, které by umožnily obnovit stranu v plné síle. Dlouholetý člen národní demokracie Jan Kapras se stal ministrem školství a národní osvěty za druhé republiky a poté i ve dvou protektorátních vládách. Přestože byl tento exponovaný politik pod drobnohledem Němců, udržoval pravidelné spojení s podzemním hnutím.¹² Obrátil se na něj i redaktor *Národních listů* a od roku 1919 řadový a spíše pasivní člen národní demokracie Rudolf Kopecký (1893–1981) a požádal ho o zprostředkování schůzky s předsedou vlády Rudolfem Beranem, kterého chtěl požádat o pověření vybudovat v zahraničí zpravodajskou ústřednu. Beran však v tomto ohledu spoléhal na formující se zahraniční akci Edvarda Beneše a Kopeckého odmítl.¹³ Ten odešel do ilegality, v dubnu 1939 se přesunul do Polska, kde pomáhal s organizováním československého exilu a vojenských jednotek, využíval bohatých novinářských zkušeností a informoval polskou a západní veřejnost o dění v protektorátu, propagoval v zahraničním tisku československou otázku, vešel do styku se zastupitelskými úřady. Z Krakova, kde zprvu spolupracoval se skupinou generála Lva Prchalý, se přes Rumunsko a Blízký východ dostal do Francie a konečně v červenci 1940 do Velké Británie, kde nastoupil jako redaktor vojenského deníku *Naše noviny*. Po odchodu z armády ze zdravotních důvodů se stal v Londýně placeným funkcionářem Syndikátu československých novinářů v zahraničí. Vedle toho působil na exilovém ministerstvu hospodářství a obchodu. Nadále byl v přátelském poměru s generálem Prchalou, zůstával ve styku s představiteli polského exilu, naopak s koncepcí Edvarda Beneše se nadobro rozešel na sklonku války. Kritizoval politizaci a partajnicení, zastřešené exilovou vládou, rozchod s Poláky a příklon k SSSR. Po Benešově podepsání spojenecké smlouvy se Stalinem 12. prosince 1943 v Moskvě Kopecký varoval, že prosovětská orientace Československa a posun těžiště politického života doleva bude mít neblahé následky. Považoval proto za nutné obnovit v poválečných poměrech také vlasteneckou a pravicovou národně demokratickou stranu, jež by tvořila hráz komunistickému a socialistickému rozpínání. Úvahy redak-

- 11 HRODEK, Dominik: Ladislav Rašín. In: MAREK, Pavel (ed.): *Osobnost v politické straně. Sborník referátů z konference „Úloha osobností v dějinách politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1861–1999“*. Olomouc, 19.–20. října 1999. Moneta-FM – Univerzita Palackého, Olomouc 2000, s. 292–308.
- 12 Blíže viz RYANTOVÁ, Marie: Prof. JUDr. Jan Kapras a jeho působení za okupace. In: BARVÍKOVÁ, Hana a kol.: *Věda v českých zemích za druhé světové války. Sborník z konference (Praha, 18.–19. listopadu 1997)*. Archiv AV ČR, Praha 1998, s. 251–265.
- 13 *Archives of Czechs and Slovaks Abroad*, Regenstien Library, University of Chicago, Rudolf Kopecky Papers, BOX 112, *Vzpomínky starého novináře, Díl VII – Zahraničí akce v Polsku, ve Francii a v Británii*, s. 3–6.

Martin Nekola

tora Rudolfa Kopeckého tak lze považovat za jeden z hlavních podnětů pro zahájení činnosti národní demokracie v exilu.¹⁴

Těžké nové začátky

Kopecký se v Londýně často stýkal s lidmi z exilové vlády, například s agráříkem Ladislavem Feierabendem a národním socialistou Hubertem Ripkou. V květnu 1942 zaslal vládě memorandum, aby přizvala do svého středu a do Státní rady také zástupce národní demokracie. Bez úspěchu. V září následujícího roku nechal mezi spřátelené kruhy exilu rozšířit svůj osmatřicetistránkový text *Úvahy o obnovení politické strany*. Nastínil v něm možnosti, limity, předběžný rozvrh organizační práce a programové cíle, jimiž by obnovená strana dobře zapadla do soukolí poválečného politického systému, který se bude, jak počítal, od toho prvorepublikového zásadně lišit. Hned v úvodu představil svou vizi:

*Uvažujeme-li o obnovení československé národní demokracie, učiníme dobře, jestliže si nebudeme klást tento úkol mechanicky. Nejde a nemůže jít o to, zřídit znovu politickou stranu, k níž jsme se hlásivali, se starým jménem a starými vadami a nedostatky, a to jenom proto, že to byla kdysi naše strana. Musí jít o stranu, která skutečně a opravdově zaujme v národním životě ono místo, které národní demokracie chtěla a měla zaujímat, a jsme přesvědčení o její nezbytnosti pro zdárný politický, kulturní a společenský vývoj národa a státu.*¹⁵

Kopecký do detailu připravil schéma, jak by v rámci reformované strany měly fungovat odborné komise a poradní sbory, přidružené organizace, mládežnická a ženská složka, osvětové oddělení, tiskový aparát, zastoupení menšin, jaká by měla být stranická disciplína, hospodaření. Pro velké množství jiných povinností, malý zájem ostatních a primárně kvůli přijetí košického vládního programu a zavedení soustavy Národní fronty, která nadobro potlačila pravicové subjekty, budování národní demokracie na téměř pět let ustrnulo. Kopecký se nevrátil do Československa, mezi lety 1945 a 1948 se živil jako pomocný překladatel a hlasatel v československé sekci BBC. Poté se stal řádným členem redakce, v níž působili další kolegové ze Syndikátu novinářů jako Přemysl Papírník, Zdeněk Mastník či Karel Brušák.¹⁶ Kopecký často psal i do britského tisku komentáře o Národní frontě a komunizaci Československa.¹⁷

14 Korespondence a stranické materiály z Kopeckého pozůstalosti uložené v *Archives & Special Collections* na University of Nebraska v Lincolnu (BOX 16, složka National Democratic Party Documents 1942–1954) jsou primárním zdrojem informací pro zmapování osudů národní demokracie v exilu. Vedle toho rovněž některé kapitoly z jeho nedokončených osmidílných pamětí (celkem 2600 stran) *Vzpomínky starého novináře*, uložených v *Archives of Czechs and Slovaks Abroad* na University of Chicago (BOX 112). Pro zajímavost uvedme, že tamtéž se nachází rovněž sedmidílná série Kopeckého textů odvysílaných v BBC mezi lety 1946 a 1965 nazvaná *Rozhlasem k domovu*.

15 *Archives & Special Collections*, University of Nebraska, Rudolf Kopecky Papers, BOX 16, Úvahy o obnovení politické strany, s. 1–2.

16 Blíže KOUTEK, Ondřej: Zahraniční odboj na vlnách BBC. Československé vysílání z Londýna 1939–1945. *Paměť a dějiny*, 2014, roč. 8, č. 1, s. 30–44.

17 Ke Kopeckého činnosti viz PIRKL, Tomáš: Rudolf Kopecký a československý poválečný exil. In: KONEČNÝ, Karel (ed.): *Studie z dějin emigrace. Sborník studentských prací*. Univerzita Palackého, Olomouc 2003, s. 122–157.

Kramářovy opuštěné děti

Za nastalých podmínek nepovažoval za účelné přímo organizovat stranu. Mladší syn velebeného ministra financí a ikony původní strany Miroslav Rašín (1904–1964) v této souvislosti napsal v dopise z 26. srpna 1946 nejmenovanému spolustraníkovvi: *Jistě nikdo nebude pochybovat o tom, že jsem byl mezi těmi mnohými národními demokraty, kteří těžce nesli důsledky nového systému, jenž postavil tento liberální a svobodomyšlný výkvět národa do kouta. Patřím však zároveň mezi ty objektivní straníky, kteří si nezapírali, že již několik roků před vypuknutím války byla strana v těžkém nejen politickém, ale i mravním úpadku, o jehož příčinách by bylo těžko se šířit. Snad kdyby nám byl Hitler dopřál jeden nebo dva roky samostatnosti více, byli bychom se pod vedením bratrovým (Ladislav Rašín – pozn. autora) a jeho generačních spolupracovníků dostali z bláta. O tom však dnes nemá smyslu uvažovat. Nelze mimo to pouštět se zřetele, že – ať se nám to líbí nebo nelíbí – hluboké hospodářské a sociální změny, které nastaly po roce 1939 a zvláště po roce 1945, zanechají tak hluboké stopy, že prosazování integrálního programu národně demokratického bude rovno téměř snění. To tím spíše, že lze počítat s takovým řešením v Evropě, že budeme mít k dispozici jen trosky. Nejen hospodářské, ale hlavně i mravní.¹⁸*

Ačkoliv jejich vzájemný vztah byl komplikovaný, Rašín představoval vedle Kopecného druhého významného teoretika národní demokracie a z jeho pera vzešla řada zajímavých rozborů¹⁹. Zamýšlel se nad smyslem stranictví a vůbec politiky v exilu. V programovém pozdravu v září 1949 doporučoval národním demokratům ideovou revizi:

V čem je dnešní krize národa, ba Evropy vůbec? V krizi svobody. Nikoliv jen svobody státní či národní, nýbrž svobody člověka. Krize není tak vážná proto, že je svoboda člověka propírána a násilím potlačována. Je vážná proto, že jednotlivci ztratili odvahu býti svobodnými, ztratili sílu vůle ke svobodě. Dávají přednost bezpečnosti a „pojištění ve stáří“, dávají přednost tzv. svobodě třídy: svoboda tříd je postavením občana pod kuratelu. To všichni cítíme bez rozdílu politického kréda, všichni o tom mluvíme a píšeme. My všichni, kdo žijeme a děláme politiku na západě, to víme a podle toho jednáme v denním životě. Avšak je třeba všem jasně postavit před oči, že dokud si vnitřně neuvědomíme nezbytnost programové harmonie demokracie mravní, hospodářské a sociální, dokud dopustíme rozpory mezi nimi, nenašli jsme národní program exilu, neučinili jsme nic pro osvobození občana. A proto, pánové, mluvím o hnutí. Je pro mne více než stranou. Jde mně o koncentrační hnutí národní svornosti a občanské obětavosti. Hnutí, které nevyprovádá boj ani levici ani pravici, které však chce ovlivnit a zúrodnit myšlení i levice i pravice. Hnutí ne socialistické, ne liberální, ne klerikální, ne stavovské – prostě hnutí občanské, hnutí odvahy a vůle k osobní svobodě bez berlí stran, stavů, církví a jiných organizací. Na to nestačím sám. Na to nestačím ani s Vámi. Na to nestačíme s hofem národních demokratů. Musíme proto do ideového útoku. Ten lze vésti jen na vnitřní linii: proto naše pozice středu. Tato pozice zdaleka není neutrální. Naopak, musíme být radikální v potírání zlého. A tím zlým je banálnost československého stranického systému a myšlení. Připravíme-li tím zrod nové, ideové,

18 RAŠÍN, Miroslav: *Svoboda si žádá odvahy*. Tiskárna Newyorských listů, New York 1952, s. 19–20.

19 Rašín publikoval své úvahy v řadě exilových tiskovin (*Doba, Svobodný zítřek, Skutečnost, Perspektivy* aj.), některé pak vyšly ve sborníku RAŠÍN, Miroslav: *Uhlen na oblohu*. Universum Press Company, New York 1961.

Martin Nekola

po všech stránkách demokratické strany, zasloužíme se o národ, i když to bude spojeno s obětmi pro stranu národně demokratickou. I to je v její slavné tradici, že zjednodušovala politickou strukturu. Tím totiž vznikla...²⁰

V rámci masivní uprchlické vlny po únoru 1948 se začaly v exilu organizovat politické strany a postupně si nárokovaly rozhodující slovo. Přesto Kopecký zprvu zamýšlel zřídit jen jakési tiskové a propagační ústředí za účelem obhájení zásad národní demokracie a jejího práva na existenci ve vlasti, až dojde k osvobození od totalitního režimu. V korespondenci s Rašínem doslova uvedl, že chce kvalitní poradní a studijní sbor, nikoliv „hraní si na vojáčky“.²¹ Hned na jaře 1948 se pustil do redigování a vydávání čtrnáctideníku *Národ* v nákladu 300 výtisků a současně i anglicky psaného časopisu *Hard Times* o 800 výtiscích, nejprve za svou osobu, poté pod hlavičkou Czech Liberal Information Service. Tuto velmi skromnou tiskovou službu zamýšlel postavit jako redakční kruh a think-tank, sdružující bývalé funkcionáře a příznivce národní demokracie, kterým se podařilo utéct na Západ. K zásadnímu kroku založit stranu prý Rudolfa Kopeckého přimělo soustavné naléhání politických přátel a mladých lidí z tradičních národnědemokratických rodin. Motivací také byla snaha zvrátit dle jeho mínění zhoubné směřování exilu, když jeho počáteční jednotu nabourávala stranická politika ve stylu Národní fronty. Ve svých pamětech o tom napsal: *Hned první političtí matadoři mezi námi, ministři ve vládách, v nichž zasedali a směrnice udávali komunisté, partneři komunistů v socialistickém a marxistickém bloku a v Národní frontě a dokonce i muži, kteří sami podepsali košickou deklaraci, přišli s programem dokazujícím, že jsou zcela nepoučitelni tím, co se stalo. Košická deklarace s omezením občanských a politických práv, stejně jako s potlačením občanských politických stran, byla pro ně věcí nedotknutelnou. Nebyli ochotni se jí odříci, ale od první chvíle se snažili vytvořit vlastní stranické organizace a sdružit je v jakousi novou Národní frontu. Bez komunistů sice, ale s komunistickými mravy...²²*

Výtisky Kopeckého *Národa* se dostávaly do rukou čtenářům v uprchlických táborech v Německu, Rakousku a Itálii a odtud také přicházela objemná várka přihlášek do neexistující národní demokracie. Kopeckého zájem překvapil, ale rozhodl se využít příležitosti, jak oslabit vliv „národněfrontového“ tábora. Narychlo se tedy posunul od čistě publicistické činnosti k práci koordinační. Sám však přiznával, že obnovená „strana“ nebyla v počátcích ničím více než jen okruhem čtenářů *Národa*, jenž tím ztrácel formu původně zamýšlené nadstranické tiskoviny. Kopecký se jal obnovovat národní demokracii jako organizovaný útvar a budovat členskou základnu, ač opakoval, že tak činí pouze z pocitu odpovědnosti a dočasně, než do exilu přibudou staří funkcionáři a převezmou celou agendu.

20 *Centrum pro československá exilová studia*, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, f. Eduard Fusek, BOX 4, Dopis M. Rašína předsednictvu národně demokratické strany ze dne 21. května 1950.

21 *Archives & Special Collections*, University of Nebraska, Rudolf Kopecky Papers, BOX 16, dopis R. Kopeckého M. Rašínovi ze dne 21. března 1948.

22 *Archives of Czechs and Slovaks Abroad*, Regenstein Library, University of Chicago, Rudolf Kopecky Papers, BOX 112, *Vzpomínky starého novináře, Díl VII – Vznik čs. národní demokracie v exilu*, s. 168–169.

Kramářovy opuštěné děti

Ustavující schůze Československé strany národně demokratické v zahraničí, jak zněl její plný název, proběhla 29. června 1948 v Londýně za účasti třiceti delegátů.²³ Byly zde přijaty provizorní dvanáctibodové stanovy. Jasně deklarovaly, že žádná funkce z exilu se nepřenáší domů a že žádné záležitosti týkající se budoucího uspořádání republiky nemohou být natrvalo rozhodnuty bez demokratických voleb doma. Požadovaly odvolání košické deklarace a všeho, co se stalo od března 1945. Národním demokratům ukládaly, aby na prvním místě usilovali o obnovení politických a hospodářských svobod, daných ústavou z roku 1920, a návrat k politické praxi první republiky. Kopecký, který tyto zásady spolu s dalšími v Londýně formuloval, se jasně vymezoval proti pokračování Národní fronty coby nějakého „elitního“ společenství, do něhož nejsou připuštěni názorově nepohodlní, ale zároveň si představoval, že zastřešujícím exilovým orgánem by se měl stát politický výbor ze zástupců vybraných politických stran, jež byly zastoupeny v Národním shromáždění ve volebním období 1935–1938. Jako vzor udával známou prvorepublikovou „pětku“ (respektive „šestku“ či „osmičku“) stranických vůdců, kteří se v rámci zachování politické stability vždy dohodli, že se dohodnou. Je namístě otázka, jak by se kvalitativně taková exilová pětka lišila od exilové Národní fronty. Národní demokraté si jako okrajový politický proud také mohli dovolit luxus nezaujímat jasná stanoviska k ožehavým otázkám, které exil štěpily. Dva příklady za všechny: Slovensko a sudetští Němci. Strana nejednala s žádnými slovenskými protějšky v exilu, protože je nepovažovala za dostatečně reprezentativní. Omezila se na prohlášení, že budoucnost obou národů v jednom státě musí vyřešit všelidové hlasování za mezinárodního dohledu do půl roku po osvobození od komunismu. V souvislosti s druhým tématem projevovala ještě větší obezřetnost. Víceméně jen komentovala kroky ostatních. Kritizovala jednání Prchalova Českého národního výboru²⁴ s Rudolfem Lodgmannem a dalšími představiteli sudetských Němců, stejně jako zcela odmítavý postoj Rady svobodného Československa ke zpochybnování odsunu. Národní demokracie jako by stála mimo, pokud možno objektivní a nestranná.

Vrcholným orgánem se stalo londýnské „zahraníční vedení strany“, jemuž podléhaly teprve vznikající „místní organizace“ v jednotlivých zemích. Až do uskutečnění řádného sjezdu strana neměla mít předsedu, pouze politického jednatele. Dokument zároveň uváděl, že nejvyšší funkce zůstane vyhrazena pro poslance strany (jméno neuvědno), jehož příchod do exilu byl ohlášen na nejbližší dobu.²⁵ Není zřejmé, kdo

23 Jako vůbec první v exilu, 24. dubna 1948, svolala v Londýně ustavující schůzi sociální demokracie. Ve dnech 27.–28. září 1948 proběhl v Paříži za účasti stovky delegátů ustavující sjezd Republikánské strany. Byla přijata tzv. Svatováclavská deklarace, odmítající Košický vládní program, Benešovy dekrety a obecně celý poválečný politický systém. Dne 27. listopadu 1948 vydala slavnostní proklamaci k svému obnovení Živnostensko-obchodnická strana. Lidovci svolali pracovní sjezd na 15. ledna 1949 do Ludwigsburgu v Stuttgartu. Se značným zpožděním, teprve 15.–16. března 1952, byla v New Yorku založena i Československá strana národně socialistická v exilu.

24 Blíže k Českému národnímu výboru KUBÍK, Petr: Český protikomunistický a protibenešovský exil po roce 1945. In: JAŠEK, Peter (ed.): *Protikomunistický odboj v střední a východní Evropě: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava 14. – 16. novembra 2011*. ÚPN, Bratislava 2012, s. 694–706. Srov. KAPLAN, Karel: *Pouťorový exil 1948–49*. Dialog, Liberec 2007, s. 35–54.

25 *Archives & Special Collections*, University of Nebraska, Rudolf Kopecký Papers, BOX 16, Organizace Čs. národní demokracie v zahraničí, dokument schválený na ustavující schůzi 29. června 1948.

Martin Nekola

měl tím „vyvoleným“ být, protože z národnědemokratických členů Národního shromáždění ve volebním období 1929–1935, kdy strana ještě figurovala v dolní parlamentní komoře samostatně, bylo v té době naživo už pouze pět (Anna Vetterová-Bečvářová, Josef Hudec, Milan Ivanka, František Ježek a Jaromír Špaček). Každopádně žádný „nový Kramář“ se neobjevil.

Zemské organizace se postupně ustavily v americké okupační zóně Německa, konkrétně v uprchlickém táboře Ludwigsburg poblíž Stuttgartu, podobně v Itálii v táboře Bagnoli u Neapole, dále ve Francii, Švédsku, Švýcarsku, v USA a Kanadě. Skupiny národních demokratů o sobě daly vědět také v Austrálii, Jižní Africe a na Novém Zélandu. Stály na několika schopných důvěrnících ochotných věnovat čas i skromné finanční prostředky k propagaci strany a náboru nových členů.²⁶ Činorodost organizací závisela na obecné situaci československých uprchlíků. Zprvu silné zastoupení v Německu a Itálii kvůli pozvolnému vyliďňování táborů a rozptylování lidí po celém světě kleslo na minimum. Kopecký si po letech stěžoval na způsob, jakým se utvářelo ústředí strany i pobočky, a sváděl to opět na vliv pouónorového exilu: *Příchod nové emigrace z Československa znamená organizování stran na masové základně. Nerad jsem musel přizpůsobit organizační formu stranické skupiny. Jsem přesvědčen, že politická strana v zahraničí nemá být ničím, než zahraničním zastoupením určitých zásad, a že proto postačí zcela omezený kádr pracovníků a že není radno pachtit se za množstvím členů. Byl jsem toho názoru, že především potřebujeme pracovníky, kteří působí na zahraniční veřejnost a pomáhají v programové práci pro budoucnost a že všechno ostatní počká a je docela zbytečné a snad i škodlivé. Všechny strany však začaly vytvářet bromadné organizace, jako by byly doma a zítra měly být volby, a naši lidé také podlehli této pošetilé psychóze. Národ byl bodem, kolem něhož se soustředila všechna akce, ale práce spojená s touto organizační výstavbou a spory o její vedení se staly počátkem ochromení práce navenek. Pro malicherné tabačky jsme museli upustit od mnohé užitečné práce.*²⁷

Jednota skutečně měla jen krátkého trvání a národní demokraté zabředli, nehledě na přesvědčení o vlastní výjimečnosti, do marasmu srovnatelného s ostatními stranami. Příčina prvního z řady rozporů rovněž nebyla nijak originální. Pařížská organizace v čele se Zdeňkem Rysem vznesla nárok na převzetí vedení strany. Londýn se změně nebránil, ale podmiňoval ji tím, že nové ústředí neprodleně provede volby funkcionářů do zemských organizací. To se nestalo, a tak Kopecký odvolal souhlas a dál pro-

26 V Londýně šlo o předsedu organizace Zdeňka Václavíka, syna předválečného předsedy mladoboleslavské župy národní demokracie, a politického jednatele Mirka Višňáka. V Německu sloužili jako styčné osoby jistí Václav Schauer a Jaromír Měšťan. V Itálii Jan Schatz, Jaroslav Grygar a František Šinka, který v Bagnoli vydával *Italské listy*, ve své době jediný český exilový list na Apeninském poloostrově. Ve Francii představovali nejvýraznější tváře strany Zdeněk Rys (Riess), Jindřich Hrubant, Jiří Bertl, František Kunz, Jan Nehera a Adolf Beneš. Ve Spojených státech amerických po čase zakotvili Richard Schidlof, Felix Harvánek, Jaroslav Hlávka, Pavel Hloušek, Josef Zavadil, Miloš Preininger, Karel Jorďák nebo Jiří Havelka, v Kanadě Milan Vítek, Vladimír Válek, Otakar Havelka a baron Karel Parish, v Austrálii Miloš Žák, Bohuslav Polan a Leo Nicholls. Výčet by mohl pokračovat dále, zmíněna byla pouze jména děle sloužících funkcionářů, redaktorů straně nakloněných tiskovin či osobností často se vyskytujících ve stranické korespondenci. Místa jejich pobytu se také v čase měnila.

27 *Archives & Special Collections*, University of Nebraska, Rudolf Kopecký Papers, BOX 16, Dopis R. Kopeckého členům strany ze dne 15. prosince 1954.

Kramářovy opuštěné děti

hlašoval sídlo zahraničního vedení strany v Londýně za platné. Pařížské trio Zdeněk Rys (1907–?), major Jindřich Hrubant (1901–?) a Jiří Bertl (1901–1991) však už ope-rovalo zcela autonomně a nijak své kroky nekonzultovalo se zbytkem. Zasazovalo se například o to, aby předsednictví strany převzal známý dirigent Rafael Kubelík, Bertlův švagr. I v této skupině však došlo k roztržce, jež vyústila v Bertlovo vyloučení 17. února 1949. Někdejší zemský předseda mladých národních demokratů v Čechách se nevzdával, samozvaně se jmenoval generálním tajemníkem, dál vedl korespondenci jménem strany, a dokonce svolal na 29. září až 2. října 1949 sjezd do Paříže. Účastnilo se ho jen čtrnáct delegátů, většina z Ludwigsburgu. Rys chtěl zdůraznit neplatnost Bertlovy osamocené akce a dokázat, že jeho pařížské vedení má hlavní vliv na vnitro-stranický život. Proto zorganizoval regulérní sjezd v prosinci téhož roku. Účast byla o něco reprezentativnější, čítala třiašedesát členů a devětadvacet hostů, nicméně třeba Kopecký snižoval kvůli žádnému nebo nedostatečnému zastoupení některých zemských organizací význam akce a spíše než jako sjezd ji doporučoval nazývat členskou schůzí.²⁸ V té chvíli vedle sebe prakticky existovaly tři národní demokracie: Kopeckého, Rysova a Bertlova. Navíc ještě rezonovaly občasně nároky na vůdcovství ze strany Miroslava Rašína.

Kapky v řece exilu

Ze stranické korespondence lze vypožorovat průběh mnoha podobných krizí a zvratů, ovšem jejich analýza by byla vysilující a mohla čtenáře vést až k završujícímu a odmítavému názoru na celou národní demokracii. Rozmotat spleť klubko příčin a důsledků krizí ve všech exilových organizacích, bez důkladného vysvětlení přátelství, spojenectví, křivd, pomluv, nenaplněných ambic, nedodržených slibů a dalších souvislostí mezilidských vztahů zúčastněných, je totiž takřka nemožné. Ostatně ani tato studie si neklade za cíl chronologicky popisovat dlouhou linii vnitřních potíží národní demokracie. Pro ilustraci zmiňme jen několik vybraných témat, jež ve straně rezonovala v nejčilejším období existence, tedy zhruba mezi lety 1948 a 1952.

Kopecký si uvědomoval nutnost co nejužší spolupráce s ostatními stranami potlačenými Národní frontou. Již 27. září 1948 se v Paříži uskutečnila společná schůzka národních demokratů, živnostníků, agrárníků a malé skupinky kolem redaktora Jana M. Kolára, sdružené v Lidově demokratické straně. Zrodil se zde Občanský blok s posláním vyvažovat a oslabovat v exilu vliv socialistických stran.²⁹ Blok lákal také lidovou stranu coby jediný nesocialistický element v předúnorové Národní frontě, ale jeho řady rozšířilo jen odštěpené pravicové křídlo pod vedením Bohdana Chudoby, který následujícího roku spoluzaložil České křesťansko-demokratické hnutí. Zprvu výhodná vyjednávací pozice na pomezí, kdy měli zástupci Občanského bloku otevřené dveře k Českému národnímu výboru, k „národně frontovému“ křídlu, při-

28 Tamtéž, Dopis R. Kopeckého členům strany ze dne 30. prosince 1949.

29 KAPLAN, Karel: *Poúnorový exil 1948–49*, s. 115–117. Srov. JIRÁSEK, Zdeněk – TRAPL, Miloš: *Exilová politika v letech 1948–1956: počátky politické organizovanosti a činnosti poúnorové emigrace a vznik Rady svobodného Československa*. Univerzita Palackého, Olomouc 1996, s. 34–35.

Martin Nekola

pravujícím vznik Rady svobodného Československa, a také ke slovenskému exilu, se prohospodařila. Náznaky sblížení a souznění napříč skupinami se opět rozmělnily v množství konfliktů. Národní demokraté a živnostníci vyčítali agrárikům, že jako nejsilnější proud rází vlastní politiku a partnery ignorují. Směrem k Prchalovi se množily výtky pro přílišnou vstřícnost k sudetským Němcům. Zenklovi národní socialisté, kteří obsadili vedoucí pozice a jejichž stoupenci tvořili podle různých šetření v uprchlických táborech přes 60 % všech poúnorových exulantů,³⁰ nepřestávali taktizovat a v očekávání brzkého návratu a převzetí moci po komunistech odmítali připustit opětovné posílení agráriků a politické pravice jak v exilu, tak posléze v osvobozené republice. Proto spolupráci s Občanským blokem spíše bojkotovali. V týdnech a měsících bezprostředně před založením Rady svobodného Československa se uvnitř samotného Občanského bloku horečně vyjednávalo, zda do tohoto nového subjektu vstoupit či nikoliv. Předseda republikánské strany Josef Černý přislíbil, že bez ostatních tak neučiní, ale nakonec agráriků slabší partnery opustili a přijali členství v RSC samostatně. Rozhodnutí vyvolalo bouři nevole a zejména stranické zemské buňky agráriků v Evropě bombardovaly RSC ve Washingtonu memorandy, aby bylo přijato paritní zastoupení v jejich orgánech pro zástupce národních demokratů, živnostníků a Podkarpatských Rusínů, kteří se rovněž dožadovali svého hlasu. RSC i tak 18. prosince 1949 znovu rozhodla v jejich neprospěch. V případě národních demokratů verdikt odůvodňovala tím, že v exilu se nenachází žádný reprezentant ústředního vedení strany, pouze řadoví členové a názorově spřízněné osoby. Protistrana vnímala přístup RSC jako oligarchický a absolutistický a dál si nárokovala právo zapojit se plně do exilových struktur. Národní demokraté argumentovali tím, že jejich hnutí bylo vždy státotvorné, těšilo se důvěře středních vrstev, mělo odpovídající zastoupení v parlamentu, vysílalo do vlád ministry a také v exilu že tvoří početnou složku a má osoby naprosto způsobilé k plnění odpovědných funkcí ve veřejném životě. Kopeckého křídlo prosazovalo úplný odklon a hledání spojenců jinde, dokud nebude straně nabídnuto důstojné postavení v rámci RSC, která by se navíc musela jasně zříci Košického vládního programu. Jen za splnění těchto podmínek Kopecký a nemalá část členů viděli cestu k dalším jednáním.³¹ RSC nakonec na jaře 1952 rozšířili pouze dva národní demokraté, ovšem nestalo se tak po široké vnitrostranické debatě, ale spíše z jejich vlastních rozhodnutí. Obdrželi dohromady jedině místo ve výkonném výboru, každý tedy disponoval pouhou polovinou hlasu. Kopecký postoj dvojice ostře odsoudil. Domníval se, že pověst strany vyměnili za osobní ctizádostivost. Jednalo se o Miroslava Rašína, kterého Kopecký označoval za prodlouženou ruku národních socialistů, a Zdeňka Rysa, jednajícího prý zcela v souladu s přáními agrárníckého předsedy Černého.³² Žabomyší války dále pokračovaly a účast/neúčast na činnosti Rady svobodného Československa pouze poskytovala soupeřům vítanou municí.

30 NA, f. Jožka Pejskar, BOX 9, Zpráva politické skupiny čs. národně socialistické v Londýně, vydaná v září 1948.

31 *Archives & Special Collections*, University of Nebraska, Rudolf Kopecky Papers, BOX 16, Dopis R. Kopeckého členům strany ze dne 30. prosince 1949.

32 *Archives of Czechs and Slovaks Abroad*, Regenstein Library, University of Chicago, Rudolf Kopecky Papers, BOX 112, *Vzpomínky starého novináře, Díl VII – Rozkvet i rozklad národní demokracie v exilu*, s. 173–174.

Kramářovy opuštěné děti

Podobně neblahý průběh měla jednání o české sekci Evropského hnutí. Vybraní exulanti byli pozváni na zasedání Rady Evropy (Council of Europe), jež se konalo 8. května 1948 v Haagu. Delegáti dali zelenou vytvoření nového zastřešujícího tělesa pro organizace usilující o demokratické sjednocení Evropy. Tehdy zůstávalo tajemstvím, že akce byla připravena a financována CIA jako součást protikomunistického propagandistického tažení.³³ Členy měly delegovat jednotlivé exilové organizace reprezentující země za železnou oponou. Tzv. Evropské hnutí (European Movement) se zrodilo 9. května 1949 a exiloví zástupci Československa vyjádřili enormní zájem zapojit se do činnosti jeho středo- a východoevropské sekce, kterou vnímali jako klíčovou platformu pro výměnu stanovisek a formulaci návrhů na budoucí federalizaci Evropy. Na jaře 1951 se měl v Londýně uskutečnit kongres hnutí a jako oficiální mluvčí Čechů a Slováků vystoupily dvě konkurenční skupiny, Prozatímní národní rada, nominovaná washingtonskou Radou svobodného Československa, a Československé shromáždění pro evropské hnutí, reprezentující nezávislé exilové osobnosti z několika zemí. Rudolf Kopecký do debaty také zasáhl a již bez obalu RSC označil za orgán složený z komunistických kolaborantů, kteří patří před soud, a ne za kulatý stůl při debatě o budoucnosti Evropy. Před zahraničními partnery se exiloví Češi a Slováci ukázali, nikoli poprvé ani naposled, jako hašteřivci, jejichž efektivní práci brzdí vzájemné roztržky.

Zástupci národních demokratů rozšiřovali i dřívější příslušníci jiných stran. Připomeňme národněsocialistického poslance a strůjce nejrůznějších špionážních operací v Československu Antonína Bartoše a zejména Helenu Koželuhovou, jež do svého vyloučení v červnu 1946 působila v Československé straně lidové jako dosti kritický hlas ke Šrámkovu vedení. Byla manželkou Adolfa Procházky, ministra zdravotnictví a v exilu předsedy lidové strany. V názorech i partnerském životě se ovšem hned roku 1948 rozešli a Koželuhová vstoupila do národní demokracie, respektive byla kooptována do její pařížské organizace z vůle předsedy Zdeňka Rysa, který bývalou poslankyni zároveň pověřil šéfredaktorstvím konzervativního měsíčníku *Návrat*. Časopis vycházel od léta 1949 za štědrého financování od movitého sympatizanta strany Pošusty³⁴. Znovu se ozval Kopecký jako obránce dodržování stanov a regulí a protestoval proti praxi, aby se noví členové jmenovali, a ne demokraticky volili.³⁵ Individualisticky vystupující Koželuhová jistou dobu v národní demokracii působila a do *Návratu* přispěla několika zajímavými texty, nicméně nejasná úloha strany a rozbroje ji už následujícího roku omrzely. Odstěhovala se do Německa, kde vstoupila do služeb Rádia Svobodná Evropa.

Národní demokracie na přelomu let 1949–1950 ustrnula. Kopecký v jednu chvíli odmítl nadále se účastnit stranické práce, když podle něj Rys, Bertl, Rašín a další bránili konsolidaci, prahli pouze po moci, strana se ideově vyprazdňovala a kolísala

33 Blíže viz ALDRICH, Richard J.: OSS, CIA and European Unity: The American Committee on United Europe, 1948–60. In: *Diplomacy & Statecraft*, 1997, Vol. 8, Issue 1, s. 184–227.

34 Údajně šlo o továrníka, ale více se o něm autorovi zjistit nepodařilo.

35 *Archives & Special Collections*, University of Nebraska, Rudolf Kopecky Papers, BOX 16, Dopis R. Kopeckého Z. Rysovi ze dne 16. října 1949.

Martin Nekola

v názorech, které měla naopak pevně bránit. Ve svých pamětech byl i po letech k oponentům nesmlouvavý: *Pravda, poměrně brzy se objevili kandidáti vůdcovství, jakmile se organizace tak rozrostla, že mohla dávat tížádstivcům naděje na úřady, když ne doma, tedy alespoň v zahraničí a když mohla nuly povýšit na cifry. Naneštěstí tito kandidáti vůdcovství mysleli jen na funkce a ne na službu...*³⁶

Stát mimo dění Kopecký nevydržel dlouho. Zahraniční vedení strany považoval za nekompetentní pro to, aby provedlo tolikrát odkládané volby funkcionářů. V listopadu 1950 tedy sám inicioval reorganizaci strany a vyzval buňky po světě k volbám. Na apel reagovaly ty v Německu, Itálii, USA a Velké Británii a vybraly jako předsedu Kopeckého. Místopředsedou se stal profesor František Šinka, původní profesí balneolog z Českých Budějovic, politickým jednatelem Zdeněk Václavík.³⁷ Kopecký opakoval, že chce pokračovat zejména v publicistické dráze, a představoval si, že každá regionální organizace bude rok co rok hlasovat o svých funkcionářích. Především aby se národní demokraté odlišili od ostatních stran, setrvávajících pod kontrolou doživotních předsedů, kteří vypustili funkční období a volby do vedoucích pozic farizejsky nechávali až na rozhodnutí straníků doma. Avšak i Kopecký chápal, že se jedná spíše o zbožné přání než o reálný předpoklad. Stranická komunikace vázla, organizace v zámoří se odmlčely na dlouhé měsíce a zájem o chod strany, natož o přispívání na její činnost a vydávání *Národa* a jiných publikací, rapidně upadal. Kopecký jako předseda poctivě dodržel roční funkční období, na konci roku 1951 se vzdal funkce a marně vyhlížel agilní následovníky. Když se dalších voleb neúčastnil dostatečný počet organizací, převzal z nutnosti správu strany coby „zatímní zmocněnec“. Tímto svým leckdy účinným a zatracujícím stylem a neústupným lpěním na některých zásadách a postupech jistě nesl část viny na tom, že dříve aktivní osoby se odmlčely. Zdeněk Rys opustil Francii a přestěhoval se do ústraní – do Irska. Zajímavé byly osudy vystudovaného právníka Miroslava Rašína. Po druhé světové válce nastoupil do služeb ministerstva zahraničí, které jej počínaje 1. lednem 1947 jmenovalo vyslancem v Montevideu. Právě skutečnost, že sloužil režimu Národní fronty, jej v očích Rudolfa Kopeckého a dalších diskvalifikovala z kandidatury na předsedu národní demokracie. V exotické uruguay-ské metropoli žil Rašín dalších dvanáct let. Na diplomatickou funkci rezignoval až 11. června 1948 v souvislosti s abdikací Edvarda Beneše. Věnoval se obchodu s realitami, byl velmi činný v lokálním krajanském životě i v transatlantickém exilovém mumraji. Snažil se udržovat pravidelnou korespondenci s Radou svobodného Československa v USA i národními demokraty v Evropě, ale geografická vzdálenost jej přirozeně v lecčems limitovala. Roku 1959 se přestěhoval do brazilského Rio de Janeira, kde žila jeho sestra Ludmila i matka Karla, vdova po Aloisi Rašínovi.

Jiří Bertl vystřídal několik míst pobytu. Po Paříži, kde vydával cyklostylované *Listy přátelům*, a Luzernu se usadil v Londýně. Stal se předsedou zdejšího Českého klubu,

36 *Archives of Czechs and Slovaks Abroad*, Regenstein Library, University of Chicago, Rudolf Kopecký Papers, BOX 112, *Vzpomínky starého novináře, Díl VII – Vznik čs. národní demokracie v exilu*, s. 170.

37 Z jiných pramenů je patrné, že ve stejném období z pozice předsedy vystupoval Miroslav Rašín, jemuž sekundovali politický jednatel Jiří Bertl a generální tajemník Richard Schidlof. Vypovídá to o „řádu“, který vládl, respektive nevládl ve stranických strukturách.

Kramářovy opuštěné děti

začal vydávat *Evropský informační bulletin* a podílel se na založení Československého evropského hnutí – Československé svobodné akce v zahraničí, které požadovalo zapojení Československa do budování Evropského společenství.³⁸

Dosud zůstávaly poněkud stranou stranické organizace v USA a Kanadě, které se paradoxně rozvíjely v době, kdy ty evropské měly neaktivnější chvíle dávno za sebou. Ve Spojených státech nehovoříme ani tak o koordinovaném a pravidelně schůzujícím národnědemokratickém žvilvu jako spíše o redaktorech a přispěvatelích do několika tiskovin, myšlenkově vycházejících z Kramářova odkazu. Jiří Havelka, syn protektorátního ministra a dříve redaktor české sekce BBC, spolu s Jaroslavem Moudrým v Chicagu vydávali od září 1952 občasník *Národní politika*. Ostře napadal Radu svobodného Československa, socialistické strany i vysílání Rádía Svobodná Evropa. Po bližší neurčeném konfliktu v redakci na podzim 1953 tiskovinu převzal Vojtěch Vojř (vlastním jménem Karel Loula), ale hned nadcházejícího jara přestala vycházet. Nahradil ji *Národní demokrat* nakladatele a obchodníka Felixe Harváňka původem z Beřounska. Vycházel od května 1954 do července 1956.

V úvodníku prvního čísla stálo: *Národ musí žít! Musí žít svobodně, nezatížen ani falešnými ismy, ani jiným zlem. Chceme spravedlnost pro všechny stejnou měrou, chceme svobodu politickou, hospodářskou, kulturní a sociální pro každého jednotlivce. Slibujeme po vzoru Abrahama Lincoln, že ti mrtví nezemřou nadarmo, že náš národ bude slavit nové zrození svobody. Odčiněna je Bílá hora a Brixen. Odčiněna bude i Moskva a Košice! Jen v tom je naše jasná cesta, naše povinnost, naše národní politika. Svět stojí uprostřed boje, jenž nemá v dějinách obdoby. Na jedné straně ničící komunismus, žijící terorem, krádeží a vraždami, popírající zásadní lidská práva, pobrdající člověkem. Na straně druhé demokracie, žijící svobodou, prací a křesťanstvím, vyzdvihující zásadu lidských práv, respektující člověka. Proti zlu stavíme dobro, proti podvodu morálku, proti zradě slušnost, proti lsti poctivost, proti lži pravdu, proti porobě právo, proti otroctví svobodu, proti modlářství víru, proti smrti život!*³⁹

Redakční kruh, tvořený z větší části lidmi z exilové *Národní politiky*, kladl důraz na křesťanské hodnoty a nadstranickou, národoveckou politiku. Ta se měla stát zrcadlem života československého exilu i tribunou těžce zkoušeného a umlčovaného národa doma.⁴⁰

Přes uvedené národní demokracie jako organizovaná jednotka pod dohledem vedení strany v Paříži prakticky zanikla roku 1952 a členové se realizovali v jiných krajansko-exilových spolcích. Dominovalo především Sdružení československých exulantů v Chicagu (Alliance of Czechoslovak Exiles in Chicago), v němž našli vhodnou názorovou platformu sympatizanti občanských stran, především agrárníci jako Václav Zolman, Alois Hovorka či Jaroslav Rabas.

Mezi asi pěti desítkami národních demokratů v Kanadě, konkrétně soustředěnými v Torontu a blízkém okolí, v červenci 1952 koloval oběžník [...] *rekapitulující kroky, které byly podniknuty za účelem ideového ujasnění vlastních názorů a názorů ostatních skupin*

38 Bertlova pozůstalost byla počátkem 90. let předána historiku PhDr. Josefu Tomešovi, Ph.D., který ji uložil do sbírek Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd v Praze.

39 *Immigration History Research Center (IHRC)*, University of Minneapolis, Czech/Bohemian American Periodicals, *Národní demokrat*, Chicago, květen 1954, s. 1.

40 Tamtéž.

Martin Nekola

*v exilu, které se hlásí pod národně demokratický prapor.*⁴¹ Z textu bylo patrné povědomí pisatelů o nedobrych interních poměrech, bojích mezi jednotlivci i skupinami a vytrácení programových zásad ze života strany. Pro jistotu ty základní zopakovali:

Košický vládní program neuznáváme. Dekrety a lidové soudy odsuzujeme.

Budeme se starat o to, aby náš lid doma byl správně informován o vývoji v západních demokraciích a aby byl u nás eliminován vliv totalitní výchovy a method. Za stejně důležité považujeme, aby náš lid doma byl připraven na to, že v zájmu klidného vývoje naší země v budoucnu není možno sankcionovat přehmaty a bobužel i zločiny, které po válce byly u nás napáchány. Jen po takové přípravě můžeme doufat, že ve svobodných volbách bude náš národ schopen vyjádřit se správně a tedy i šťastně.

Jsmo pro naprostou rovnoprávnost Čechů, Slováků a Podkarpatorusů ve společné republice, kde záležitosti celostátní budou vyřizovati všechny tři národy společně. Národní otázky necht' jsou řešeny odděleně a nezávisle.

Přejeme si naši budoucí republiku svobodnou, samostatnou, demokratickou a vybudovanou na křesťanských zásadách, tj. sociálně spravedlivou ke všem vrstvám národa. Členství v evropské federaci nevylučujeme.

*Budeme usilovati o pozvednutí otrěsené morálky, o návrat k poctivosti, slušnosti a snášenlivosti.*⁴²

Ustavující schůze zemské organizace národní demokracie v Kanadě se konala 4. dubna 1953 v Royal York hotelu v centru Toronta za účasti sedmnácti členů a devíti hostů. Předsedou byl zvolen baron Karel Parish, místopředsedou Otakar Havelka, tajemníkem Milan Vítek. Přítomní si vytknuli za cíl usmířit frakce strany. Záměrně si drželi odstup od příliš radikálního Sdružení československých exulantů v Chicagu a nepřistoupili ani na jednostrannou kritiku na adresu Rady svobodného Československa, protože podle nich dosud nikdo nepředložil přesvědčivé výtky k jejímu složení, stanovám a činnosti. Osobní útoky a ukazování prstem na opravdové či domnělé viníky minulých křivd nemohlo vést k nápravě. V členském oběžníku se objevil příslib spolupráce s ostatními exilovými skupinami:

Máme právo i povinnost účastnit se našeho politického života. Budeme proto usilovat o rovnoprávné zastoupení v Radě [svobodného Československa] i ve všech institucích jako Committee for Free Europe⁴³, Radio Free Europe atd. Musíme však postupovat důstojně. Nechceme

41 *Knihovna československé exilové a samizdatové literatury Libri Prohibiti*, Členský oběžník národní demokracie v Kanadě, červenec 1952, s. 1.

42 Tamtéž.

43 Výbor pro svobodnou Evropu (Committee for Free Europe) vznikl v červnu 1949 (do roku 1952 pod názvem National Committee for Free Europe) jako součást kampaně proti komunismu. Měl poskytovat vedoucím exulantům z Albánie, Bulharska, Československa, Polska a dalších sovětizovaných zemí společnou politickou základnu, možnost realizace. Počátkem padesátých let vzešla z dílny Výboru řada projektů jako Svobodná univerzita v exilu (Free University in Exile), Tažení za svobodu (Crusade For Freedom), Rádio Svobodná Evropa (Radio Free Europe), Shromáždění porobených evropských národů (Assembly of Captive European Nations) a mnohé další, v jejichž rámci exulanti působili jako lektori, redaktori či analytici, a měli tak široké možnosti, jak psát, hovořit nebo přednášet o zkušenostech s komunisty a o jejich cílech, samozřejmě v mezích potřeb zahraniční politiky Spojených států. Blíže KÁDÁR-LYNN, Katalin (ed.): *The Inauguration of Organized Political Warfare: Cold War Organizations sponsored by National Committee for Free Europe*. Helena History Press, St. Helena 2013.

Kramářovy opuštěné děti

*házet blátem dnes po těch, se kterými budeme muset zítra spolupracovat. Máme na zřeteli především zájem našeho národa a domovu neposloužíme, budeme-li jeden druhého špinit. Nikdo z nás není bez chyb a i národní demokracie se v minulosti dopustila určitých chyb a omylů...*⁴⁴

Schůze skončila optimistickými prognózami, ale realita byla jiná. Národní demokracie nezadržitelně upadala v zapomnění, v Kanadě i jinde. Rudolf Kopecký v jednom ze svých posledních stranických oběžníků 15. prosince 1954 trpce konstatoval totální krizi, nekázeň, nezájem, úbytek členstva a pochybnosti nad pokračováním politické akce v exilu pod hlavičkou strany.⁴⁵ Sám se dávno angažoval daleko více v Ústředí demokratického exilu, založeném 15. května 1953 ve spolupráci s Českým křesťansko-demokratickým hnutím bývalého lidovce Simeona Ghelfanda a Sdružením českých demokratických federalistů pod vedením Vladimíra Pekelského, který se dříve rozešel s generálem Prchalou.⁴⁶

Ve druhé polovině 50. let zůstala Československá strana národně demokratická v zahraničí trvale paralyzována. V některých dokumentech byl jako předseda nadále uváděn Miroslav Rašín a po jeho smrti v prosinci 1964 Jiří Bertl, který měl torza národní demokracie vést do roku 1974. Poté se objevuje velmi zajímavá postava Viléma Trčky (1913–2005; jméno nalezeno v různých variantách: Treček, Třečka, Vilem-Ludwig Trecek Lipsky de Lipe).⁴⁷ Pocházel z Žirovnice, pracoval jako dělník a prohlašoval se za potomka šlechtického rodu Trčků z Lípy, který vymřel po meči již v 17. století. Podle záznamů Státní bezpečnosti byl Trčka podivín se zálibou v historické literatuře. Za války údajně spolupracoval s Gestapem, za což byl ještě před únorem 1948 vyšetřován a pro nedostatek důkazů propuštěn. Odešel do Německa, kde údajně navázal styk s americkou a francouzskou rozvědkou a měl na jejich pokyn vybudovat síť špiónů plnících úkoly proti Československu. Od roku 1961 komunikoval s StB a za peníze sliboval předání detailních poznatků o západních zpravodajských centrálech.⁴⁸ Žil v Ingolstadtu pod krycím jménem Antonín Krischtof. Později vydával několik tiskovin: *Za vlast – List českého hnutí 28. října* (1969–1970), *Hlasatel Zeleného kříže* (1981–1987) a po sametové revoluci *Národní listy* (1990–1991). V roce 1985 byl jmenován rytířem charitativního řádu svatého Lazara Jeruzalémského.

Jak uvádí jeden pramen⁴⁹, s nímž autor této studie pracoval, Vilém Trčka figuroval mezi lety 1974 a 2002 jako předseda exilové národně demokratické strany. Jaké činnosti se v této funkci věnoval, kolik osob strana sdružovala a v kterých zemích měla reprezentanty, nechť se stane předmětem dalšího bádání. Jisté je, že na tradici strany,

44 *Knihovna československé exilové a samizdatové literatury Libri Prohibiti*, Členský oběžník národní demokracie v Kanadě č. 2, nedatováno, s. 2.

45 *Archives & Special Collections*, University of Nebraska, Rudolf Kopecky Papers, BOX 16, Dopis R. Kopeckého členům strany ze dne 15. prosince 1954.

46 CHOLÍNSKÝ, Jan: Nesmiřitelný rozkol 1948–1956. Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí. *Securitas Imperii*, 2010, č. 16, s. 52–87.

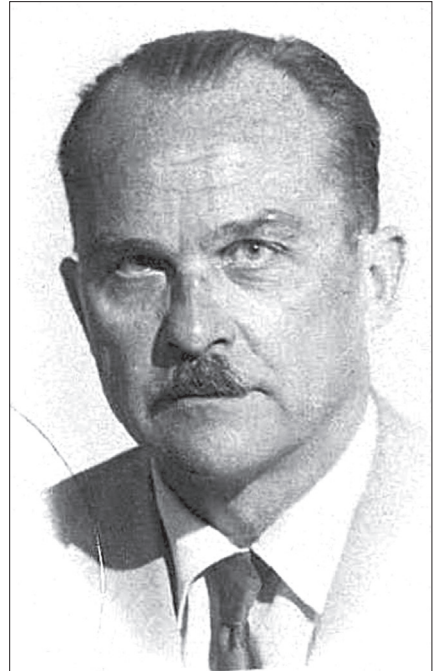
47 Trčkova pozůstalost je uložena ve Státním okresním archivu v Chebu (č. fondu 1508).

48 ABS, f. Objektové svazky – Centrála (MV-OB), objektový svazek reg. č. 11878 (Čs. emigr. ve sl. USA špiónáže v NSR mimo CIC). K osobě jmenovaného je v něm dochována řada informací.

49 NA, f. Národně demokratická strana 1991–2010 (č. fondu 1503) – neuspořádáno, Seznam vedoucích osobností v historii strany.

Martin Nekola

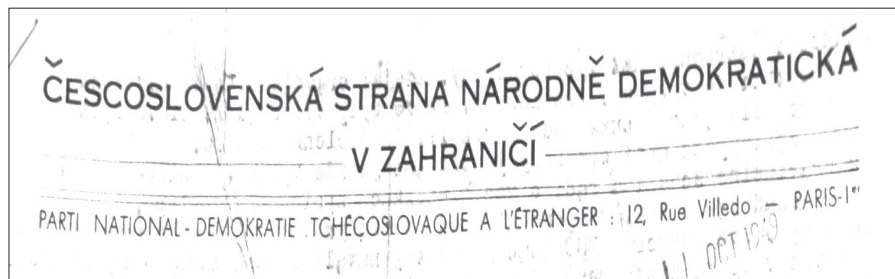
vybudované za první republiky Karlem Kramářem, Aloisem Rašínem či Viktorem Dykem, mohla jen stěží důstojně navázat. Nepodařilo se to ani generaci „osmačtyřicátníků“, kteří měli mnohem lepší předpoklady probudit národnědemokratického ducha v exilové veřejnosti, lačníci po přesvědčivých vůdcích a idejích hodných následování. Historie strany v zahraničí by v každém případě neměla být zapomenuta i s ohledem na fakt, že v současnosti na jejím názvu parazitují jen pochybné a neprofesionální politické subjekty, pohybující se na okraji zájmu voličů.⁵⁰

Dva z nejvýraznějších představitelů národně demokratické strany v exilu – Rudolf Kopecký (1893–1981) a Miroslav Rašín (1904–1964)

Zdroj: *Archives & Special Collections*, University of Nebraska a *IHRC*, University of Minneapolis

Kramářovy opuštěné děti

Hlavička dopisu stranické korespondence exilové národní demokracie, její logo a hlavička tiskoviny *Národní demokrat*, vydávané v letech 1954–1956 v Chicagu

Zdroj: *Archives & Special Collections*, University of Nebraska